

потрібно платити "прихованих" відсотків, а також зайвий раз перестраховуватися, оскільки позики в КПКГ видаються тільки членам кооперативу, що істотно знижує ризик неповернення позик і не обтяжує кредит додатковими платежами (для покриття цих ризиків).

Всі ці обставини приводять до того, що на сьогоднішній день в умовах ринкової системи споживчого кредитування, що формується, кредитні споживчі кооперативи є мало не єдиним місцем, де українці можуть отримати на прийнятних умовах доступний іпотечний кредит, кредит на споживчі потреби або підприємницьку позику.

Кредитна спілка є однією з не багатьох на сьогоднішній день некомерційних організацій, яка прямо заявляє про задоволення саме матеріальних потреб своїх членів (пайовиків), що особливо важливе з погляду цілей програми кредитування суб'єктів малого підприємництва. Гаслом кредитних спілок є не високий відсоток, а надійність, не прибутковість, а стійкість, доступний кредит і гарантія збереження грошей.

Частка небанківського фінансового сектора в Україні є значно меншою в порівнянні з банківським. На сьогодні на 820 кредитних союзів, членами яких є понад два мільйони українців (з них близько 130 тисяч є активними вкладниками), доводиться лише 7 % загального об'єму активів всіх фінансових установ.

І якщо на кінець 2008 року сукупні активи кредитних союзів склали 6267 мільйонів гривень (це відповідає активам невеликого комерційного банку), то вже на початку квітня 2009 року їх активи і депозитні внески скоротилися приблизно на чверть. Ці цифри указують на складну ситуацію, в якій опинилися кредитні союзи сьогодні: заощадження вкладників знецінюються, відбувається вплив капіталу, споживачі стали менше користуватися послугами кредитних союзів, почастишали випадки бунту вкладників.

Тим часом на ринку небанківських фінансових послуг розроблена антикризова програма, яка поліпшить положення кредитних союзів. Але для рефінансування кредитних союзів потрібно від 500 мільйонів до 1 мільярда гривень. Кредитним союзам, які використовують тільки власні активи, державні кошти потрібні не для

того, щоб вижити, а для того, щоб надати кредитні ресурси соціально незахищеному сектору.

Але все-таки, навіть опинившись в складній ситуації, кредитні союзи продовжують кредитувати. У кризисний період вони все ще працюють в тому сегменті, з якого вже давно вийшли комерційні банки. Кредитні союзи надають і споживчі кредити, і мікрокредити для представників малого бізнесу. Середня сума надання засобів позичальникові складає вісім тисяч гривень, а кредитний коридор – від 500 гривень до 100 тисяч гривень. Це в той час, коли кредитний портфель нестримно погіршується: люди втрачають роботу, зупиняються підприємства.

Тому, у Верховній Раді зареєстрований Проект про створення фонду гарантування внесків населення, в другому читанні знаходиться Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України по питаннях діяльності системи кредитної кооперації, де якраз передбачена низка заходів, які сприятимуть розвитку ринку небанківських фінансових послуг.

Висновки. Кредитні спілки мають труднощі в умовах кризи, але масштаб проблем в цій сфері незрівнянно менший, ніж, наприклад, в банківській сфері. Ті складності, які на сьогодні є в кредитних спілках не є колосальною і нерозв'язною проблемою. Приваблюючи засоби у найбільш бідних верств населення і кредитуючи найменш забезпечені приватні підприємства, надаючи споживчі кредити і обслуговуючи тих, кому до сьогоднішнього дня був недоступний банківський кредит, небанківський сектор фінансового ринку України стимулює розвиток економіки і покращує соціальну ситуацію в державі. Тому рефінансування кредитних союзів було б ефективним.

1. Закон №2664-Ш.- Закон України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" від 12.07.2001 № 2664-Ш.
2. Положення № 377. – Тимчасове положення про кредитні спілки в Україні, затверджене Указом Президента України від 20.09.93 р. № 377.
3. Указ № 701/99. – Указ Президента України "Про кредитні спілки" від 22.06.1999 № 701/99.
4. Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України [Електронний ресурс] : сайт Держфінпослуг України. – Режим доступу: [http:// www.dfp.gov.ua](http://www.dfp.gov.ua).

Надійшла до редколегії 14.01.11

УДК 378.3

Ю. Цалько, здобувач

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ДЖЕРЕЛ ФІНАНСУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ДЕРЖАВАХ СХІДНОЇ ТА ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ

У статті визначається необхідність запровадження ефективної системи фінансового планування у вищих навчальних закладах України. Досліджується досвід зарубіжних країн щодо використання різних джерел фінансового забезпечення діяльності закладів вищої освіти.

Ключові слова: приватний сектор вищої освіти, державний сектор вищої освіти, вищий навчальний заклад, "ВНЗ-фірма", "ВНЗ-суспільство".

В статье определяется необходимость внедрения эффективной системы финансового планирования в высших учебных заведениях Украины. Исследуется опыт зарубежных стран по использованию различных источников финансового обеспечения деятельности учреждений высшего образования.

Ключевые слова: частный сектор высшего образования, государственный сектор высшего образования, высшее учебное заведение, "ВУЗ-фирма", "ВУЗ-общество".

The necessity of introduction of the effective system of the financial planning for higher educational establishments in Ukraine is determined in the article. Experience of foreign countries in relation to the use of different sources of the financial providing activity of higher education is probed.

Keywords: private higher education sector, public sector higher education, higher education, "university-firm", "university-society".

В умовах ринкового господарювання найважливішими факторами, що обумовлюють масштаби і темпи розвитку будь-якого підприємства, є обсяг і структура фінансових ресурсів, які перебувають в його розпорядженні. Без визначення фінансових можливостей та перспектив забезпечення сталого фінансового стану підприємство не може досягти стабільного економічного розвитку.

Досвід як зарубіжних, так і українських вищих навчальних закладів (ВНЗ) свідчить, що в умовах ринку недооцінка планування, в тому числі фінансового, ігно-

рування його призводять до значних, нічим не виправданих економічних втрат, і в кінцевому рахунку – до банкрутства.

Сучасні умови господарювання, за яких ВНЗ опинилися наодинці з невизначеним зовнішнім середовищем, непередбачуваною поведінкою держави та інших суб'єктів ринкових відносин, спонукали їх до впровадження та максимального розширення прогнозування і фінансового планування, подальшого удосконалення методології й методики розробки як прогнозів, так і планів.

У цьому контексті все більшої актуальності набуває оптимізація структури джерел фінансових ресурсів ВНЗ та визначення напрямів їх диверсифікації у сучасних умовах господарювання.

Проблемним питанням дослідження процесів фінансового забезпечення функціонування ВНЗ присвятили свої праці Б. Боллаг, Д. Бондаренко, Н. Мурсалімова, І. Пасінович, Д. Робертсон, В. Сафонова, Г. Хьюберт, Ю. Чеботаревський та інші.

Метою статті є вивчення досвіду провідних країн центральної та східної Європи щодо можливостей диверсифікації джерел фінансового забезпечення функціонування системи вищої освіти.

У 90-і роки минулого століття у вищій освіті країн Східної і Центральної Європи відбулися значні зміни. Ректорами і деканами стали прихильники реформ, ідеологічні обмеження викладацької і науково-дослідної діяльності були усунені. На початку 90-х років ХХ століття майже всі держави регіону (центральної та східної Європи) ухвалили закони, що надали університетам автономію. Уряди цих держав починають надавати університетам дедалі більше свободи у розпорядженні своїми фінансовими ресурсами. Так, Угорщина першою серед посттоталітарних держав відмовилась від традиційної системи виділення державних коштів університетам, і надала вищим навчальним закладам (ВНЗ) право самостійно розподіляти державні кошти. У 1999 р. до такої практики перейшла і Румунія.

Деякі аналітики очікували, що слідом за політичними змінами відбудеться кардинальна трансформація системи вищої освіти. Однак і більш ніж через 15 років після зміни політичних режимів у країнах Східної і Центральної Європи цього не відбулося [1].

Серед досягнень у розвитку вищої освіти в цих країнах можна зазначити те, що за останні 10 років чисельність студентів вищої школи збільшилась приблизно у два рази. Нині у ВНЗ цього регіону навчається близько 30 % населення студентського віку. У деяких східноєвропейських країнах зростання чисельності студентів було забезпечене головним чином за рахунок приватних ВНЗ. Так, у Польщі і Румунії близько 25 % усіх студентів навчаються у приватних коледжах і університетах.

Швидке зростання у 90-і роки кількості недержавних вищих шкіл у країнах Східної і Центральної Європи зумовлене великим попитом на освіту і обмеженістю кількості місць у державних ВНЗ, які донедавна були монополістами у сфері вищої освіти у даному регіоні. Східноєвропейські країни усвідомили важливе значення приватних ВНЗ не тільки у задоволенні попиту на вищу освіту, але і у поліпшенні системи освіти загалом. Щоб удосконалити свій розвиток, державні ВНЗ, без сумніву, потребують конкуренції.

Процес становлення і розвитку приватних ВНЗ не привів до формування однорідного сектора приватної вищої освіти. Багато приватних ВНЗ намагалися просто копіювати програми державних університетів, інші ж прагнули заповнити освітні ніші, що не використовуються класичними державними ВНЗ.

Зі слів колишнього міністра освіти Словаччини, єдиним засобом розв'язання проблем дефіциту коштів, у 90-і рр. ХХ століття є введення плати за навчання.

Багато працівників вищої школи країн регіону прийшли до висновку, що встановлення такої плати – це необхідна умова виживання університетів. У деяких країнах питання встановлення плати за навчання у державних ВНЗ є предметом гострих дискусій [2].

Так, у Польщі розроблено проект закону, що дає змогу університетам стягувати плату за навчання зі всіх студентів. У 1998 р. у Чехії ухвалено новий закон про

вищу освіту, який накладає заборону на стягнення плати за навчання зі студентів усіх державних ВНЗ. В Угорщині у 1998 р. уряд вирішив відмовитися від стягнення зі студентів скромної плати за навчання у розмірі близько 10 дол. на місяць. Це рішення викликало незадоволення Світового банку, який у відповідь на таке рішення уряду відклав виділений Угорщині кредит розміром 150 млн. дол. (для поліпшення управління у сфері вищої освіти). Світовий банк вважає, що введення плати за навчання і система освітніх кредитів створять набагато більш справедливую, ніж нинішня, систему доступу до вищої освіти. З більш забезпечених студентів буде стягуватися плата, а менш забезпеченим буде надаватися допомога. Протягом тривалого часу гостро стоїть проблема вирішення конфліктів між вищими навчальними закладами з питань бюджетного фінансування. По суті відсутні критерії на основі яких відбувається розподіл державних субсидій ВНЗ. Досі у східноєвропейських країнах йдуть суперечки про те, яка модель ВНЗ є найбільш прийнятною і яка політика у сфері освіти, трансформована до специфіки цих країн, буде ефективніше працювати в ринкових умовах.

Вже зараз державні ВНЗ країн Східної і Центральної Європи отримали значну автономію. Вони стали менш залежними від держави як у фінансовому, так і в юридичному відношенні. У них з'явилася можливість витратити значну частку державних субсидій виходячи зі своїх інтересів. Однак і держава прагне зберегти свій вплив над ВНЗ, які, не відмовляючись від державних дотацій, водночас прагнуть отримати і значну самостійність. Водночас у якійсь мірі вже запрацював механізм адаптації господарської ініціативи у самих ВНЗ.

Приватна вища освіта почала розвиватися швидкими темпами після краху тоталітаризму. Її стрімке зростання можна розглядати як свідчення краху надій суспільства на ту вищу освіту, яку забезпечували державні навчальні заклади. Водночас у цій тенденції відображений рівень прихованого попиту на академічні програми в таких галузях, які раніше були недоступними. Більшість напрямів підготовки, що пропонують приватні ВНЗ, зорієнтовані на сфери, що користуються високим попитом. Це бізнес, менеджмент, інформатика, навчання іноземних мов.

Успішний розвиток приватного сектора у сфері освіти пов'язаний, передусім, з наявністю у нинішніх і майбутніх студентів готовності і можливості інвестувати у своє майбутнє, оплачуючи високу вартість за навчання. Ціною чималих фінансових витрат ці студенти придбають основні професійні навички, що будуть потрібними для подальшої роботи в ринкових умовах. Те, наскільки концепція короткотермінових особистих витрат задля довготермінової прибутковості стане частиною освітньої культури цих країн, багато в чому і визначає частку приватних установ, які будуть процвітати, і частку тих, які перестануть існувати [2].

Головна відмінність між приватними і державними секторами вищої освіти у країнах Східної і Центральної Європи пов'язана і з якістю студентського контингенту: багато кому з тих, хто на сьогодні навчається у приватних навчальних закладах, було відмовлено у прийомі у державні ВНЗ. З точки зору вимог вищих навчальних закладів велика частина студентів приватного сектора не має потрібного рівня підготовки, який давав би змогу їм сподіватися на прийом у класичні державні університети.

У міру розширення інфраструктури вищої освіти значно збільшується різниця між ВНЗ, які традиційно пропонували навчання досить високого рівня, і тими невеликими, зазвичай, новими ВНЗ, де рівень викладання залишає бажати кращого. Цей процес можна

назвати "процесом сегментації" вищої школи. На нашу думку, не потрібно перебільшувати позитивну роль "ринкових чинників" у функціонуванні системи вищої освіти. Чинник конкуренції на ринку освіти може скорочувати рівень витрат, стимулювати зусилля самих ВНЗ на залучення більшої кількості учнів, а викладачів – прагнути до підвищення професіоналізму і становища в академічній ієрархії. Однак це не означає, що ринкові механізми самі собою, без коригування їх з боку держави, можуть забезпечити і "суспільну корисність", і якість роботи ВНЗ (особливо у приватному секторі) у довготерміновій перспективі. Ані школа, ані ВНЗ будь-де у світі не повинні перетворюватися у суто комерційне підприємство "з виробництва і поширення освіти". Водночас система освіти зобов'язана пристосовуватися до ринкової дійсності, залишаючись одночасно доступною суспільству "соціальною послугою". В умовах скорочення бюджетного фінансування державних ВНЗ існування та розвиток недержавних вищих освітніх установ дає змогу розширювати сферу освітніх послуг, зберегти на належному рівні кількісні і якісні показники, впроваджувати нові технології, зберігати науково-педагогічний потенціал вищої школи.

За період з 1990 до 1997 рр. контингент учнів у приватній вищій школі у Чеській Республіці, Польщі, Румунії збільшився з 12 тис. до більш ніж 320 тис. студентів.

Якщо порівнювати частку учнів у приватних ВНЗ в окремих країнах, можемо спостерігати значні відмінності. У колишніх соціалістичних країнах ринок платних освітніх послуг тільки розвивається, в розвинених індустріальних країнах історія формування приватних ВНЗ нараховує декілька десятків років. Це багато в чому пояснює наявні відмінності між ВНЗ цих країн.

У країнах Східної і Центральної Європи зменшилось державне фінансування вищої освіти (з 26,5 % до 21,7 % ВНП), зменшились державні витрати на одного студента. Так, якщо у 1985 р. вони склали близько 1000 дол., то у 1997 р. – 800 дол. США. Для порівняння в розвинених країнах – 3800 дол. і 6200 дол. відповідно. Зросла роль плати за навчання у державних ВНЗ, не говорячи вже про приватні навчальні заклади, в яких все навчання є платним. Плата за навчання і пожертви є основним джерелом прибутків цих ВНЗ [3].

В Угорщині приватній вищій освіті значну підтримку надають релігійні фонди і уряд країни, що робить стан приватних ВНЗ цієї країни більш стабільним, ніж у Польщі. Однак в останні роки у зв'язку із збільшенням дефіцитом бюджету уряд дедалі менше коштів витрачає на розвиток вищої освіти, і в найближчій перспективі збільшиться плата за навчання. В Угорщині отримує розвиток практика надання кредитів на освіту, що, можливо, полегшить фінансові проблеми багатьох ВНЗ країни.

На сьогодні у навчальних програмах ВНЗ країн Східної та Центральної Європи відбуваються значні якісні зміни. Однак багато в чому якість підготовки залежить від того, яку увагу навчальний заклад приділяє розвитку нових інформаційних і комунікаційних технологій, дистанційного і віртуального навчання. Проблема полягає у зменшенні обсягів фінансування цих ВНЗ. Це дещо звужує перспективи ВНЗ як з точки зору навчання, так і з точки зору диверсифікації самих навчальних закладів. Тому перевага надається розвитку менш дорогих форм отримання вищої освіти.

Більшість приватних навчальних закладів у цих країнах залишаються надто чутливими до стану ринку і політичної ситуації і з легкістю можуть припинити своє існування, якщо обставини обернуться проти них. Формуються два підходи до вищої освіти: "ВНЗ-фірма" і "ВНЗ-суспільство". Підхід "ВНЗ-фірма" в основному

зорієнтований на короткотермінову перспективу, а підхід "ВНЗ-суспільство" – на довготермінову. Остання модель залежить від фінансових структур і їх бажання фінансувати освіту, а це означає наявність контролю над системою отримання і розвитку знань. Тому актуальною є проблема управління вищими навчальними закладами і формування оптимального підходу до цієї проблеми, щоб вийти на такі організаційні структури і стратегії у сфері освіти, які дадуть змогу своєчасно, та ефективно підходити до розв'язання важких питань, що породжуються невизначеним майбутнім [4].

На сучасному етапі йдуть суперечки про можливі моделі функціонування ВНЗ. З одного боку, стоїть питання про те, чи потрібно орієнтуватися на динамічний, елітарний, вузькоспеціалізований ВНЗ, діяльність якого прямо і опосередковано залежить від вимог ринку (модель "університету для ринку"). З іншого боку, можлива й інша модель, яка значною мірою успадкує орієнтацію на традиційну академічну освіту. Деякі країни намагаються створити гнучку модель, в якій поєднувалися б риси двох згаданих вище моделей.

У свою чергу керівництво ВНЗ вимагає більше прав щодо можливості перерозподілу ресурсів з урахуванням вибраних стратегічних напрямів розвитку, здійснювати оцінку діяльності і управління ВНЗ, здійснювати пошук великих зовнішніх контрактів. Воно хоче і повинно грати провідну роль у відносинах навчального закладу з партнерами, оскільки рушійні сили розвитку ВНЗ потрібно шукати, передусім, у тих локальних регіонах, де вони функціонують, оскільки основна задача, яка має бути вирішена керівництвом ВНЗ, – досягнення кращої інтеграції з суспільством. Реформування системи освіти, підвищення її якості і забезпечення загальнодоступності – процес вельми дорогий, особливо це торкається суспільства, котре обтяжене економічними та фінансовими проблемами. Тому необхідно вирішувати складну задачу виплати боргів і здійснення програм структурної перебудови. Ці проблеми, насамперед, торкаються країн Центральної і Східної Європи. Держава не може вважатися життєздатною, якщо її громадяни не досягли прийнятного рівня освіти. Тому, особливу важливість набуває задача з отримання коштів і ефективного їх використання у сфері освіти. Освітня реформа часто розглядається винятково з точки зору вартості послуг. До них застосовуються загальні критерії бюджетного аналізу, але ігноруються специфічні особливості процесу освіти.

Раніше традиційна модель системи освіти не бралася під сумнів, незважаючи на наявність певних недоліків. Єдиним способом виправити ці недоліки було збільшення чисельності персоналу або розширення послуг, при цьому ніколи не розглядалась можливість зміни самої моделі, перерозподілу обов'язків між персоналом або зміна його функцій. Зараз активно залучаються приватні інвестиції, робляться спроби визначити ідеальну структуру фінансування освіти у процесі реструктуризації державних витрат, вводяться спеціальні податки для фінансування конкретних сфер освіти.

Один з підходів полягає у необхідності зобов'язати компанії і підприємства вкладати кошти в освіту, щоб вони відповідали за забезпечення спеціальної підготовки, яка необхідна для оволодіння студентами необхідною професією. Відповідно до іншого підходу сім'ї зобов'язуються оплачувати частину вартості освіти.

Третій підхід передбачає сприяння інвестуванню інфраструктури і сфери послуг, наприклад, шляхом перекидання відповідальності за освіту на місцеву владу.

У центрі уваги четвертого підходу знаходиться реорганізація основи освіти, суть якої становить триєдиний

ряд "студент – викладач – знання". Перегляд і переоцінка знань шляхом включення елементів дослідження і розробок означають необхідність забезпечити простір і час для організації цих видів діяльності ВНЗ. Це означає, що у сфері освіти більшого поширення набуває інтерактивне навчання. Це дасть змогу значно зменшити витрати, оскільки відбудуться зміни у навчальному процесі. Студенти, які відіграють активну роль у навчальному процесі, можуть взяти на себе деякі завдання, які сьогодні виконують викладачі. Без збільшення витрат навчальний процес може стати більш ефективним, що є особливо актуальним в багатьох країнах Східної Європи.

Необхідно підкреслити, що фінансовий стан більшості приватних ВНЗ є нестабільним і схильним до впливу політичних змін у країнах і коливань ринкової кон'юнктури [5].

У Польщі головну загрозу розвитку приватної освіти представляє велика залежність від плати за освіту як основного джерела надходжень до бюджетів. Тому більшість приватних ВНЗ Польщі є невеликими. У середньому, чисельність студентів у них не перевищує 2 тис. чоловік. Ці ВНЗ вимушені постійно орієнтуватися на ринок, змінювати свої програми навчання і методи викладання, щоб бути конкурентоздатними на ринку освітніх послуг.

В Угорщині найбільш слабким місцем розвитку приватної системи освіти є незначна кількість студентів у багатьох ВНЗ (менше 1 тис. чоловік) і відсутність спеціалізованих курсів. Більше того, незважаючи на фінансову підтримку з боку Міністерства освіти країни і церкви, фінансові витрати на одного студента є досить незначними. Це створює труднощі при розробці навчальних програм і впровадження нових методів навчання, що вимагає значних початкових капіталовкладень. Загалом же поява приватних ВНЗ у ряді країн Центральної і Східної Європи свідчить про те, що багато з них досягнули значних результатів у підготовці кваліфікованих кадрів і не тільки стали на один рівень з державними ВНЗ за якістю знань, що надаються, але і в багатьох сферах випередили їх. Ці ВНЗ розвивають тісні зв'язки, як наукові, так і ділові, з приватними фірмами, для яких вони готують управлінські кадри, фахівців у сфері економіки, юриспруденції і т.д., підвищуючи економічний потенціал цих фірм і їх конкурентоздатність. За темпами розвитку і впровадженню нових інновацій-

них методів навчання приватна освіта у Польщі, Угорщині і Румунії випереджає державну освіту [1].

Підсумовуючи, можемо зробити певні висновки з цього досвіду для можливого застосування його в Україні. Кожна серйозна зміна у системі вищої освіти, – це глобальний процес, а тому для його здійснення бажаний суспільний консенсус, згода на зміни всіх його учасників, від студентів та їхніх сімей до політиків найвищого рангу. Одне із завдань керівництва системи вищої освіти полягає саме у неперервній діяльності зі створення і підтримки такого консенсусу. У плануванні реформ, системність підходу означає не одночасність зміни всіх і всього, а вироблення групою експертів-фахівців (присутність у ній соціологів не менш потрібна, аніж знавців системи освіти) реальної послідовності заходів з поступовим спрямуванням освіти у бажаному векторі без катаклізмів і надмірних прискорень.

За умов обмеженості фінансових ресурсів можна сподіватися тільки на якісні зміни у викладанні та результатах освіти. Та для їх реалізації необхідно орієнтуватися на інноваційну активність у самих навчальних закладах. Їх автономія у способах здійснення державного замовлення й використанні коштів за умови доцільного контролю з боку центральних органів виявляється ефективним шляхом залучення до якісної трансформації освіти студентів, батьків і працівників навчальних закладів. Приватний сектор не може замінити державний (особливо на рівні обов'язкової освіти), бо в жодній країні він не гарантує соціальної рівності у доступі до освіти. Дотримання ж необхідного рівня соціальної справедливості є одним з найважливіших політичних завдань керівників системи вищої освіти. Маючи чимало недоліків, навчальні заклади приватної форми власності відіграють специфічну позитивну і доповнюючу роль у системах освіти багатьох країнах світу.

1. *Bollag B.* Reforms in higher education disappoint eastern europeans // *The chronicle of higher education.* – Wash., 1999. – Dec. 3. – Vol. XLVI. – № 15. – P. A55–A56. 2. *Higher education in the learning society: Report of the National committee: Main rep.* – L., 1997. – 467 p. 3. *Education action zones // Labour research.* – L., 1998. – Vol. 87, № 4. – P. 23. 4. *Hubert G.* Franchising in higher education // *ACU bull. of current documentation.* – L., 1994. – № 113. – P. 7-10. 5. *Robertson D.* The emerging political economy of higher education // *Studies in higher education.* – Oxford, 1998. – Vol. 23, № 2. – P. 221-227. 6. <http://udau.edu.ua>.